

## סימן נו

# מתנה על-מנת להחזיר במעשר עני

ב"ה בין כסה לעשור תש"ס  
לכבוד הרב יהודה עמיחי שליט"א  
ראש מכון התורה והארץ  
שו"ב וגמח"ט

עסקתי היום בנושא המעשר עני וזה מה שהעליתי בחכתי מקופיא באופן שטחי. הבעיה העיקרית של המ"ע היא הנתינה. קשה מאד לקיים מצוות נתינה שהיא עשירית (!) מהתוצרת. גם לאחר שנשקלל את החישובים וניתן לעניים רק את מה שהם מוכנים לקבל תמורת ההלוואה שהלוו להם ונרד ל-1% או ל-0.5% (כפי שהציע הגרשז"א) עדיין זו כמות גדולה שחקלאים וסוחרים אינם מוכנים ברובם לעמוד בה.

ההתפשרות על נתינה סמלית אינה פותרת את הבעיה. אין לגבאי צדקה סמכות להתפשר על פחות ממה שהעני צריך לקבל. אא"כ נניח שהעניים מתיאשים מקבלת מ"ע בעלות ריאלית. אך זה רק לאחר שנהפוך את כל החקלאים והסוחרים לגזלנים. המצב הוא איפוא חמור. מצד אחד אנו משתדלים להציל את הציבור מאיסור טבל ע"י הפרשה מרוכזת ע"י משגיח, אך מאידך אנו עלולים להכשיל אותו באיסור גזל שהוא חמור יותר. טבל הוא רק מדרבנן ואילו איסור גזל הוא מדאורייתא. וכאמור ההתפשרות על מתן כמות סמלית באה בחשבון רק לאחר יאוש, אך ההכשלה באיסור גזל, לפחות של חקלאים וסוחרים, לא נפתרה בכך.

אמנם אפשר לומר הלעיטהו לרשע וימות. איננו אחראים לאותם סוחרים וחקלאים שאינם מוכנים לקיים את המצוה כהלכה ולתת לעניים לפחות את מה שמגיע

להם לאחר שיקלול. מאידך צריך להבין שהחקלאים והסוחרים אינם רשעים גמורים. התורה לא התכוונה שהם יפרישו מעשר עני ויתנוהו לעני וימכרו את תוצרתם לציבור במחיר רגיל ויספגו את כל העלות של המ"ע. הרי "לא יהיה בך אביון" נאמר, גם החקלאי והסוחר לא צריך להתרושש. אלא כוונת התורה היתה שהוא יגלגל את העלות על כתפי הצרכנים שגם הם יהיו שותפים לחקלאים במצות מ"ע. אך בתנאי המסחר בימינו, שהדרישה היא שהחקלאי או הסוחר יספגו את כל העלויות ולא יגלגלו אותן על כתפי הקמעונאים, זו דרישה לא צודקת ואין החקלאות והסוחרים יכולים לעמוד בה. עלינו למצוא איפוא פתרון אחר לשעת דחק זו.

ועלה על דעתי לפתור את הבעיה ע"י הקנאת המ"ע ע"מ להחזיר. אני יודע שגם זו לא לרוח המצוה ולכן אני מציע שהסוחרים יתנו לבסוף גם משהו ממשי לעניים בפועל. אך מכיון שגם בשיטות האחרות הנתינה היא רק סמלית, והנתינה לעניים אינה מתקיימת כהלכה, ועוד יש בה מכשולות כנ"ל, לכן נלענ"ד שבהצעתי, אע"פ שגם היא אינה חלקה, יש בה פחות מכשולות.

ובכן, הצעתי היא שיקנו לגזבר העניים את המ"ע במתנה ע"מ להחזיר. והוא יחזיר את המ"ע לסוחרים תמורת איזושהי מתנה מעשית לעניים.

המקור לכך הוא הגמ' במס' קידושין ו' ב', שבתרומה יצא על ידי נתינה, ואסור לעשות כן רק מפני שנהיה ככהן המסייע בבית הגרנות.

ציוטה על מ"ע אע"פ שמן הסתם גם היא התכוונה שיהיה לעני למילוי צרכיו, אך בשעה"ד יתכן שיוצאים י"ח גם במתנה ע"מ להחזיר. והראיה מכהן. וכי כהן לא צריך את התרומות לשם מילוי צרכיו! הרי אין לו נחלה וה' הוא נחלתו והתרומה ניתנה לו כעין שכירות על עבודתו ובודאי שהמשלם לפועל שכירות במעמ"ל לא יצא י"ח. ובכ"ז מעיקר הדין אפשר לצאת י"ח בתרומה ע"מ להחזיר. וא"כ ה"ה במ"ע.

ועין במש"כ הרב אלימלך וינטר ב"מורשתנו" בכרך י"ג (של מורשת יעקב ברחובות) שדן בשאלה אם יש בצדקה אפשרות לצאת ע"י מעמ"ל והוא הביא את החלקת יואב הנ"ל, ולא נחת למה שחילקנו. עכ"פ כל דיונו מתרכז במצות צדקה. ואילו אנו דנים במצות נתינת מ"ע, שאע"פ שגם בה יש בודאי מן הצדקה, אך כאמור, בשעה"ד אפשר לצאת י"ח גם במעמ"ל.

ולפיכך צריך לחבר נוסח שלפיו יקנה המשגיח, בשליחות הסוחרים, את המ"ע בקנין אגב לענים, מתנה ע"מ להחזיר. ותמורת ההחזרה יתחייבו הסוחרים לתת כל שבוע סך מסוים של כסף או פרי למוסד צדקה קבוע. אולם כל זה הוא רק הצעה. לא למעשה. ויש להתייעץ בדבר עם גדולי הפוסקים.

וכן פסק הרמב"ם בהל' תרומות פי"ב הי"ט:

"נתן תרומה לכהן ע"מ להחזירה יצא ידי נתינה ואסור לעשות כן מפני שזה ככהן המסייע בבית הגרנות וכן אסור להם שיחטפו... אלא נוטלין בכבוד שעל שולחן המקום הם אוכלים ועל שולחן הם שובתים ומתנות אלו לה' הם והוא ב"ה זיכה להן שנא' ואני נתתי לך את משמרת תרומותי".

מדבריו אלו של הרמב"ם עולה שרק לכהן אסור לסייע בבית הגרנות, משום כבודו שהוא כבוד שמים. אך בעני לא מצינו איסור כזה. הוא לא אוכל משולחן גבוה ובלא"ה הוא מחזר על הפתחים, וא"כ אין כאן פגיעה ב"כבוד העניות" או בכבוד שמים. (אמנם בימינו לא כל העניים מחזרים על הפתחים, אך אין להם כבוד השבט כמו שיש לכהנים).

אמנם ראיתי בחלקת יואב (י"ד סי' כ"א בד"ה וכן כתב הר"ן) שהבליע דרך אגב, שבצדקה ל"מ מתנה ע"מ להחזיר, משום שעיקר כונתו של הנודר היא למלא את חסרונו של העני ובמעמ"ל אין העני בא על סיפוקו. אך הוא מדבר במי שנדר לצדקה וסתמא דמילתא של נודר כזה היא שהעני יקבל ותהיה לו פרנסה. אך כשהתורה

\* \* \*

ב"ה י"א תשרי תש"ס

לכבוד הרב יהודה עמיחי שליט"א

ראש מכון התורה והארץ

שלו' וברכה וגמ"ט

הרשני להעיר על כת"ר בענין מעמ"ל במ"ע. א. ראשית כל אני מסכים לחלוטין עם כת"ר שזוהי הערמה על רצון התורה ויש

לברוח מכל הערמה שהיא.

טענתי היא שמה שנעשה עכשיו אף הוא הערמה. המפריש נותן סכום סמלי במקום מ"ע. כיצד הדבר מועיל? אמנם גבאי הצדקה המוכנים לסידור זה של סכום סמלי דואגים לעניים שיקבלו משהו במקום לא-כלום. אולם זוהי לא נתינת מ"ע, ממש

ה' ששם מקור הדברים אין עניינם אלא רק כהנים ולויים. אמנם הרמב"ם בפ"ב מהל' תרומות ה"ט מנמק הלכה זו בכך "שעל שולחן המקום הם אוכלים... ומתנות אלו לה' הם והוא ב"ה זיכה להן שנא' ואני נתתי לך את משמרת תרומותי" ולכאורה נימוק זה נכון רק לתרומה שהיא קודש וכהן משולחן גבוה אוכל ולא למע"ר שהוא חולין. אולם ע"כ צריך לומר שה"ה לחולין. שהרי הלוי מקבל את מתנותיו מה', חלף עבודתו, וכמבואר בתורה. ואע"פ שהמע"ר אינו קדוש, אך הוא מתנת שמים ואפשר לומר על כך שמשולחן גבוה הוא אוכל, אך העני לא מקבל את המעשר כמתנת שמים חלף עבודתו, וא"א לומר עליו "שיחתם ברית הלוי" לכן נראית גירסת התוספתא מוסברת יותר. ולעניננו אין איסור מעמ"ל במ"ע.

ד. אמנם מסתבר שכונת התורה שהעני יקבל מעשר ממש ובמעמ"ל אינו מקבל דבר. אך באותה מידה ניתן לומר גם על תרומה ומע"ר שהמטרה שהם יקבלו, ובכ"ז מדאורייתא מקיימים מצות נתינה גם במעמ"ל, ורק בגלל שחתם ברית הלוי אסור לעשות כן. אך מי שעבר ונתן במעמ"ל בדיעבד יצא י"ח למרות שהדבר מנוגד לרצון התורה. והרי כל דיונונו הוא רק במצב של דיעבד.

אלא שכת"ר טוען שהדבר דומה למתנת בית חורון שאינה מתנה כלל, כי א"א להקדישה. טענה דומה אפשר לטעון על כל מעמ"ל, וכבר נתקשו בכך הראשונים.

עיי' תוס' סוכה (מ"א ב' ד"ה הילך) שבתירוצם השני משמע, שרק כאשר סעודתו מוכיחה עליו זו הערמה גלויה. וכמבואר בנדרים (מ"ח ב'). והדברים עדיין צ"ע.

ויש מקום לומר שהחקלאי שיתן מ"ע

כפי שהתורה התכוונה. ושיטה זו בנויה על ההנחה שהמפרישים "גזלנים" והעניים מתייאשים מלקבל תמורת המ"ע את המגיע להם. לכן הם מסתפקים בכל סכום שהוא. ומכיון שזה המצב, שהמפרישים אינם מוכנים לתת מ"ע כהלכה (אפילו לאחר שיקלול כל החישובים) א"כ בלא"ה איננו יכולים להעמיד את ההלכה על תילה ונאלצים להסתפק בפתרונות דחוקים שאינם רצויים, במצב זה סבורני שהפתרון של מעמ"ל אינו נופל מההצעות האחרות. והמעלה בו שאין כאן האכלת גזל.

ב. בפדיוה"ב דעת הרמב"ם שאין איסור כהן המסייע בבית הגרנות, והשאלה היא האם לדמות מ"ע לפדיוה"ב? אפ"ל שבפדיוה"ב אין קדושה לכן אין בכך השחתת ברית הלוי (וצ"ע הרי גם במע"ר הניתן ללוי, שהוא חולין, ובכל זאת יש בו השחתת ברית הלוי. ועיי' להלן) וא"כ ה"ה מ"ע שהוא חולין, אין בו השחתה.

כת"ר הביא הסבר אחר עפ"י השאלת דוד (י"ד סי' י"ז) שבתרומה אם לא יסכים הכהן לקבלה במעמ"ל לא תהיה לנותן ברירה, והוא יאלץ לתיתה לכהן. משא"כ פדיוה"ב שהוא ישתמש בה' הסלעים לצרכיו. לענ"ד גם במ"ע יש לומר כן, שהרי מ"ע הוא חולין. אמנם יש כאן גזל, בעוד שבפדיוה"ב אין גזל, אך עינינו הרואות שאיסור גזל זה לא חמור בעיני הבריות והן מרשות לעצמן להשתמש בו לצרכיהן. וא"כ סירוב העני לקבל את המעמ"ל לא ימנע את הבעלים מלהשתמש בגזל.

ג. כת"ר הביא את הסוגיא בבכורות (כ"ו ב') שם נאמר: "הכהנים, הלויים והעניים, המסייעים בבית הגרנות... עליהן הכתוב אומר שיחתם ברית הלוי". וצ"ע איזו השחתת ברית לוי יש בעניים? ואכן בתוספתא דמאי פרק

מ"ע רק בצורה זו של מעמ"ל, שהתורה עצמה התירתה כשאין אפשרות אחרת להביע את רצוני העמוק לתת מ"ע כהלכתו, ורק בגלל חוסר אפשרות אני נותנו בצורה זו.

כונה כזו אינה הערמה, לענ"ד. וכל זה אינו אלא הצעה לפני גדולי הפוסקים שיכריעו את ההלכה למעשה.

במעמ"ל אומר בעצם כך:

גלוי וידוע לפניך שרצוני לתת מ"ע כהלכתו, דהיינו עשירית מהיבול לעניים, אך איני יכול לקיים מצוה זו כהלכה, לצערי, משום שאני עצמי אהיה עני ואין לי על מי לגלגל את העלות הגבוהה הזו, כי לצערנו לא כל עם ישראל מודע לקיום המצוה, ולא אוכל לעמוד בתחרות הקשה, כשכל העול נופל רק עלי, לכן אני נאלץ בינתיים לתת

### סימן נז

## בעיית המעשר עני

### שאלה

במקום שישנה השגחה מסודרת על הפרשת תרומ"מ, מופרש גם מעשר עני כד"ן. אך א"א לקיים מצות נתינה. גם אם נחשיב את ערכו של מ"ע ל-1/2% (כפי שהציע הגרש"א במנחת שלמה) אין הבעלים מסוגלים לשלם סכום כזה, המגיע לאלפי שקלים! הם גם אינם יכולים לגלגל סכום זה על הצרכנים כי אז הצרכנים יעדיפו לקנות במקום זול יותר. מה דין התוצרת הנקנית מאותו מקום?

### תשובה

א. הצרכן הקונה פירות ממקום כזה יתכן שקנה בין פירותיו חלק מהמ"ע, ויתכן אפילו שכל התוצרת שקנה היא מ"ע. כי אם המ"ע נקבע למשל בדרום, והצרכן קנה את כל פירותיו מהחלק הדרומי, נמצא שקנה מ"ע והריהו גזל בידו, ועליו להשיב את הגזלה לבעליה. אלא שבדרך כלל אין הצרכן יודע אם הוא קונה מ"ע. אולי לא קנה מ"ע כלל.

ואם יבוא העני לצרכן ויתבע את גזלתו, הצרכן יוכל לפוטרו בטענת הממע"ה. אלא שהשאלה היא האם לצרכנים כציבור מותר לקנות ממקום כזה. כי אע"פ שכל א"א יתכן שקונה פרי מותר, אך כולם יחד בודאי קונים בהכרח גם פרי גזול. נמצא שכולם מסייעים למוכר, שלענין זה דינו כגנב, בכך שהם קונים סחורה גנובה. מה גם שלפעמים אפשר לברר אם הסחורה גזולה. כגון שהמשגיח קבע את מקום המעשר בדרומו, צרכן יכול לברר היכן נקבע המעשר ולא לקנות מצד דרום. והצרכנים האחרים שקנו מצד זה יחשבו כקונים פרי גנוב.

ב. בחו"מ (סי' שנ"ח ס"א): "כל דבר שחזקתו שהוא גנוב אסור ליקח אותו, וכן אם רוב אותו דבר שהוא גנוב אין לוקחין אותו, לפיכך אין לוקחין מהרועים צמר או חלב או גדיים, אבל לוקחים מהם חלב וגבינה במדבר" (כי בעה"ב מוותר להם). וא"כ בנ"ד רוב הסחורה אינה גנובה וא"כ מותר לקנות מהם, כי הקונה לא קונה בהכרח סחורה גנובה. (אלא